

Godin Benoît, Vinck Dominique, (red.), *Critical Studies of Innovation*, Edward Elgar Publishing, Cheltenhama 2017, ISBN 9781785366963, ss. x + 335

Benoît Godin wcześniejszymi pracami, zwłaszcza zaś wydaną w 2015 r. *Innovation Contested. The Idea of Innovation over the Centuries* zainicjował krytyczny nurt badań nad innowacjami, w którym zwraca uwagę na odmienne sposoby rozumienia tej kategorii w przeciągu dziejów. Ujawnia on również szereg założeń, jakie milcząco i bezrefleksyjnie przyjmuje się w coraz obszerniejszej literaturze poświęconej tematyce innowacji. Ważnym przyczynkiem do ugruntowania tych badań jako odrębnej tradycji badawczej w obrębie „innovation studies” jest praca zbiorowa *Critical Studies of Innovation*. Piętnaście rozdziałów składających się na książkę podejmuje zagadnienia krytycznych studiów nad innowacjami z różnych perspektyw i na bazie bogatych kompetencji autorów reprezentujących różne tradycje badawcze oraz rodzaje jednostek i dyscyplin (ekonomia, psychologia społeczna, nauki ścisłe i inżynieryjne, zarządzanie, historia współczesna, społeczne studia nad nauką, nauki o sztuce, projektowanie,

teorii nauki). Zostały one zgrupowane w trzy kategorie tematyczne, wyznaczające jednocześnie cztery części książki: „Problematyczne schematy i narracje dotyczące innowacji”, „Co pozostało z pro-innowacyjnego ukierunkowania?”, „Reakcje na innowacje” oraz „Alternatywne schematy”.

W otwierającym książkę rozdziale Redaktorzy podkreślają, że mimo coraz bardziej obszernej literatury przedmiotu wspólnym dla różnych jej nurtów jest założenie o ukierunkowaniu pro-innowacyjnym („pro-innovation bias”), które wynika z przekonania o pozytywnym charakterze innowacji. Po raz pierwszy zwrócił na nie uwagę E. Rogers w swojej klasycznej książce *Diffusion of innovations*. Na to silnie ugruntowane przekonanie składają się wyartykułowane przez Redaktorów pracy tezy: innowacje technologiczne są w sobie atrakcyjne, są rezultatem procesów, które są planowane, są generowane w ciągu zasadniczo racjonalnych decyzji oraz prace badawczo-rozwojowe stanowią najważniejsze źródło innowacji technologicznych.

Wynika z nich ogólne pojęcie innowacji jako przede wszystkim technologicznych i przemysłowych oraz pozytywnie oddziałujących na społeczeństwo i gospodarkę. Konsekwencją tych założeń jest koncentrowanie się w badaniach na innowatorach z pominięciem podmiotów, które przyjmują innowacje z opóźnieniem lub w ogóle są nieinnowacyjne. Na ogół też ignoruje się rolę imitatorów jako nieinnowacyjnych, a opór wobec innowacji traktowany jest jako działanie irracjonalne. Teorie pro-innowacyjne są także podstawą formułowania polityk publicznych, które innowacje traktują jak panaceum ma każdy rodzaj problemów społecznych i gospodarczych, pomijając refleksję nad ewentualnymi skutkami ubocznymi wprowadzanych interwencji i innowacji.

W przeciwieństwie do dominującej w literaturze przedmiotu tendencji, autorzy *Critical Studies of Innovation* podejmują pomijane tematy: opór przed przyjęciem innowacji, nieprzyjmowanie innowacji, imitacja, grupy niebędące użytkownikami innowacji, bezprawne innowacje, niezamierzone efekty innowacji, utrzymywanie istniejących innowacji, porażki innowacji, nie innowatorzy, powolne innowacje, a także natura polityczna i społeczna innowacji oraz racjonalność sprzeciwu wobec innowacji.

Po krótkim przeglądzie stosunkowo nielicznej dotąd literatury podejmującej krytyczne studia nad innowacjami, Redaktorzy wprowadzają neologizm, który proponują jako hasło zbiorcze dla proponowanego

nurtu badań jako „NOvation”, „NIEnowacja”. Przez „NIEnowację” rozumieją oni „serię zjawisk i procesów, które mogą wystąpić w dominującej ideologii i teoriach, jako bezmyślne, nieracjonalne, niedostrzegające dobra wspólnego w innowacji i towarzyszących jej szansach” (s. 3). W ten sposób mają nadzieję na poszerzenie spektrum dotychczasowych kategorii i zjawisk związanych w literaturze przedmiotu z innowacjami. Zwracają także uwagę na szersze spojrzenie na innowacje w perspektywie historycznej. Traktowanie innowacji przez okulary polityki gospodarczej jest stosunkowo niedawnym zjawiskiem, podczas gdy historycznie innowacje traktowane były w kontekście przede wszystkim myśli politycznej, na ogół kontestacyjnej i traktowanej jako negatywna wobec zastanej tradycji.

Głównym celem pierwszej części książki jest dokonanie przeglądu najważniejszych dominujących sposobów narracji na temat innowacji i wskazanie ich założeń. Rozdział pierwszy „Dlaczego imitacja nie jest innowacją?” Godina sięga do historycznych korzeni kategorii innowacji w pracach N. Machiavelliego. Wskazuje, że wówczas innowacja nie była kojarzona z nowością, lecz imitacją. Na stopniowe usunięcie tego elementu ze znaczenia innowacji miały wpływ czynniki kulturowe, ideologia wolnego rynku oraz dynamika semantyczna języka. Kolejny rozdział „Mody na innowację” autorstwa G. Gaglio dokonuje przeglądu „przemysłu” dedykowanego innowacji, w którym

wskazuje na szereg pseudo-pojęć i pseudo-metod, które są wykorzystywane do uprawomocniania truizmów. Kolejny rozdział umieszczony w tej części pt. „Najlepsze praktyki’ jako mimezis? Polityki innowacyjne w krajach peryferyjnych” charakteryzują zjawisko presji politycznej wywieranej na kraje peryferyjne w celu przyjmowania przez nie „najlepszych praktyk” z krajów rozwiniętych. Wskazują także powszechne zjawisko „izomorfizmu” struktur instytucjonalnych i zachowań, które towarzyszą przejmowaniu tego rodzaju wzorców. Rozdział „Innowacje a państwo: poza mit technologii i rynków” odnosi się do powracającego w nowszej literaturze zagadnienia roli państwa w kierunkowaniu polityki innowacyjnej oraz rozwoju technologii. Polityka innowacyjna i zasadnicza rola państwa w ułatwianiu rozwoju technologicznego powodują, że zasadnicze dotychczas funkcje państwa, jak wyraz woli politycznej przez zbiorowe podejmowanie decyzji, reprezentacja demokratyczna, sprawiedliwość dystrybucyjna czy gwarantowanie podstawowych praw konstytucyjnych, są marginalizowane. Pokazywana jest także alternatywne podejście, w którym porządek technologiczno-naukowy i społeczno-polityczny traktowane są jako wzajemnie się konstytuujące i współzależne.

Część drugą książki otwiera rozdział „Przesuwanie się ku innowacji przez wycofanie: ignoracja destrukcji”. Wskazuje on, jak doszło do marginalizacji zagadnienia destrukcji i wycofywania się. Posługując się

studium przypadku upraw rolniczych wykazują, że zjawisko wycofywania się ma kompleksowy charakter, angażujący myślenie strategiczne, kreatywność, a także inwencję i innowację. Rozdział szósty „Porównanie dwóch przypadków bezprawnych innowacji” dotyczy przypadku, w którym firmy czerpią korzyści z innowacji wprowadzonej „po drugiej stronie prawa”. Autorzy bronią tezy o nierozwalnym związku innowacji z wartościowaniem, traktując ją jako rodzaj normatywnego działania społecznego, które także nieuchronnie angażuje konflikty społeczne. Ten wniosek ma charakter ogólny i jest sformułowany dla wszystkich rodzajów innowacji, także wprowadzanych metodami w pełni legalnymi. Na marginesie głównego wątku analizowane przykłady służą pokazaniu, w jak dużym stopniu przedsiębiorstwa bazują na szarej strefie, traktowanej jako inkubator dla innowacji. Rozdział „Niezuważane konsekwencje innowacji” podważa powszechne przekonanie o korzyściach społecznych płynących z innowacji oraz zwraca uwagę na jej konsekwencje negatywne. Stara się również powiązać dwa obszary dyskursu poświęconego innowacjom: badania prowadzone w obszarze zarządzania i teorii organizacji, których zamierzonym adresatem są głównie międzynarodowe korporacje, oraz dyskurs w ramach społecznych studiów nad nauką i oceną technologii, który ukierunkowany jest na decydentów politycznych. Jako istotny obszar poszukiwania nowych rozwiązań

bardziej społecznie zrównoważonych innowacji autorzy wskazują innowacje finansowe.

Rozdział ósmy „Opór jako ukryty czynnik innowacji” otwiera trzecią część opracowania. Autor, bazując na literaturze z psychologii społecznej, poświęconej oporowi, formułuje nowy model procesu innowacji, który traktuje jako istotną alternatywę dla dominującego dotychczas modelu dyfuzji. W rozdziale „Społeczno-techniczna dynamika kontr-hegemonii i opór” autorzy podejmują pomijane zagadnienia zmian technologicznych, które są inicjowane przez NGO, organizacje oddolne, związki zawodowe, wspólnoty, a nawet pojedynczych użytkowników. Kolejny rozdział „Negatywne i powolne strategie innowacyjne jako odpowiedź na przyspieszające tempo innowacji” podważa rozpowszechnione przekonanie o związku innowacji z konkurencyjnością. Autor neguje tezę, że kraje oraz firmy muszą uczestniczyć w stałym procesie innowacji, aby przetrwać i być konkurencyjne, dokonując przeglądu danych oraz formułując warunki, w których firmy skutecznie realizują tytułowe dwa rodzaje strategii innowacji.

Ostatnia część książki poświęcona jest wskazaniu alternatywnych sposobów myślenia o innowacjach i ich nowych modeli. W rozdziale jedenastym „Uczenie się dzięki porażkom innowacji” współredaktor książki, D. Vinck, odnosi się do studium przypadku w odniesieniu do którego dokonuje konceptualizacji dynamiki porażki innowacji jako alternatyw-

negu sposobu analizy zróżnicowania innowacji i ich wpływu na procesy społeczne, polityczne i organizacyjne. Wyróżnia szereg kategorii porażek innowacji: zaczynając od katastrofy, przez mniejsze porażki, niemal porażki po nieoczekiwane rezultaty. Kolejny rozdział „Racjonalność ekonomiczna NOWacyjnych zachowań” wychodzi od fundamentalnego założenia, że NOWacja jest racjonalną ekonomicznie strategią, która może prowadzić do zmian strukturalnych i rozwoju. W argumentacji autorzy podkreślają, że należy odrzucić podstawowe założenie, iż cele realizowane przez podmioty w gospodarce są z góry ustalone. Prowadzi to do zmiany sposobu myślenia o ekonomii, traktowanej nie jako „technika wyboru”, lecz jako teorii generowania działań. Rozdział trzynasty pt. „Narzucanie uregulowań jako społeczno-techniczne systemy podtrzymywania” odnosi się do ukształtowania się współczesnego systemu społeczno-technicznego na kanwie rozwoju przemysłu motoryzacyjnego. Obejmuje on szereg kompleksowych i infrastrukturalnych elementów, jak drogi, parkingi czy stacje benzynowe, ale również standardy i uregulowania prawne, które odzwierciedlają wymagania społeczne, np. dotyczące zanieczyszczeń czy bezpieczeństwa. Narzucanie standardów w analizowanym przykładzie okazuje się pełnić rolę podtrzymywania systemu społeczno-technicznego w obliczu zmian. Przedmiotem rozdziału „Analiza dyskursu innowacyjnego w akademickiej literaturze z zakresu zarządzania” są

wysoko cytowane artykuły. Wprowadzony w nich dyskurs, zdaniem autorów, pełni rolę pętli zwrotnej, która służy zwiększaniu tempa innowacji w firmach przez koncentrowanie się na korzyściach płynących z innowacji.

Autorem ostatniego w książce rozdziału jest John Langrish, autor książki *Wealth from Knowledge*, opublikowanej w 1972 r. Przywołuje on dylematy, jakie towarzyszyły dyskusjom nad innowacjami ponad 40 lat temu. Jako główną opozycję zarysowuje odniesienia do dyskursu w fizyce oraz w biologii jako dwa rozbieżne sposoby teoretyzowania na temat innowacji. Uznaje on za dominujący współcześnie trend fizykalizujący, w którym innowacje bada się w perspektywie uchwycenia czynników przyczynowych. Za bardziej obiecujący uznaje on trend biologizujący, który posługuje się bogatszą aparaturą pojęciową, pozwala na modelowanie zmian podmiotów w czasie, ich nieprzewidywalnej dynamiki oraz powstawanie nowych gatunków (*speciation*). Przywołuje on kategorię memów jako niedoskonałych replikatorów w celu stworzenia spójnej neodarwinowskiej perspektywy teoretycznej w badaniu innowacji.

Konkluzje zawarte w wieńczącym książkę współautorskim artykule obu redaktorów pt. „W kierunku krytycznych studiów nad innowacjami” dotyczą przyszłości badań nad innowacjami. Podkreślają oni niepełność dominujących dyskursów poświęconych innowacjom z uwagi na bogactwo tematów, które pozostają poza dotychczasowym obszarem zainteresowań. Postulują uwzględnianie zjawisk, dotychczas traktowanych jako nieracjonalne, a także przekraczanie dotychczas powszechnie przyjmowanych założeń teorii politycznych. Efektem tych wysiłków ma być ukształtowanie się nowej subdyscypliny studiów nad innowacjami, jaką mają być krytyczne studia nad innowacjami (*critical studies of innovation*). Wiąże z nią też nadzieje na ukształtowanie się nowych pojęć innowacji oraz jej nowych modeli.

Paweł Kawalec*
Wydział Filozofii
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II

* Adres do korespondencji: Wydział Filozofii KUL, al. Racławickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: pawel.kawalec@kul.pl